
UDC 330.34 : 338.001.36 : 37

JEL classification: I21, O15, O57

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.02.023>

Олена ГАРАЦУК,

доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту ім. І. А. Маркіної,
Полтавський державний аграрний університет,
e-mail: mon7@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5572-5357>

Віра КУЦЕНКО,

доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
головний науковий співробітник
ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»,
e-mail: kutsenkovira@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3102-0744>

Анастасія КУДЕРОВА,

студентка політичних наук та урядування,
Університет Сент Джонс у Нью-Йорк, США,
e-mail: kyderova.nastya@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9646-9045>

**ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ: ФУНДАМЕНТАЛЬНІ
ОСНОВИ Й ІННОВАЦІЙНО-ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД УКРАЇНИ ТА США**

Гарашук О., Куценко В., Кудерова А. Освітній потенціал: фундаментальні основи й інноваційно-практичний досвід України та США. Вісник економіки. 2023. Вип. 2. С. 23–40. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.02.023>

Belov, O. (2023). Osvitnii potentsial: fundamentalni osnovy y innovatsiino-praktychnyi dosvid Ukrainy ta SSA [Educational potential: fundamental basics and innovative practical experience of Ukraine and the USA. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics*, 2, 23-40. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.02.023>

Анотація

Вступ. Соціально-економічний прогрес на сучасному етапі цивілізаційного розвитку забезпечується на основі освітнього потенціалу суспільства, передусім через застосування знань працівників сфери національної економіки. Високий рівень розвитку освітнього потенціалу є результатом ефективної діяльності системи освіти, насамперед фахової, вищої. Тому надзвичайно важливим видається зосередження зусиль на постійному зростанні та вдосконаленні освітнього

© Олена Гарашук, Віра Куценко, Анастасія Кудерова, 2023.

потенціалу, а також на обґрунтуванні шляхів його покращення. Цьому має сприяти ознайомлення з відповідним світовим досвідом, передусім з досвідом США як найбільш розвинутої у цьому контексті країни світу.

Мета дослідження – аналіз середовища, що сприяє зростанню освітнього потенціалу з позицій потреб економіки і суспільства та визначення пріоритетних інструментів і методів підвищення якості освітніх послуг з урахуванням досвіду США.

Методи. У процесі дослідження використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання, а саме: системний аналіз, методи систематизації та узагальнення, логічний, монографічний, порівняльний, табличний методи.

Результати. Розкрито важливість формування, розвитку та використання освітнього потенціалу в контексті модернізації соціально-економічної та освітньої сфер. Обґрунтовано думку про те, що освітній потенціал є базовою складовою для соціально-економічного розвитку суспільства, особливо для України, яка нині перебуває на етапі здійснення соціально-економічного реформування. Досліджено тенденції становлення зазначеного потенціалу, що суттєво впливає на формування людини й особистості як головного чинника, який забезпечує успішний розвиток країни. Зазначено, що в умовах глобалізації, конкуренції освітній потенціал набуває глобального характеру. В цьому контексті розкрито теоретичні й практичні аспекти розвитку освітньої сфери у США й Україні. На основі здійсненого аналізу запропоновано бачення напрямів подальшого її розвитку. Запропоновано шляхи підвищення якості вищої освіти в Україні, в т. ч. шляхом використання досвіду США, втілення в практику інноваційної політики в галузі освіти.

Перспективи. Подальші дослідження мають бути присвячені проблемам реалізації в межах української системи освіти процесів активізації міжнародної діяльності та співпраці із зарубіжними партнерами, які є чинниками зростання динамізму інновацій у навчально-виховному процесі, що сприятиме подальшому соціально-економічному розвитку України загалом.

Ключові слова: освітній потенціал, освітня сфера, інновації, тенденції, реформування, якісні параметри, модернізація, глобалізація.

Формули: 0; рис. 1; табл. 5; бібл.: 15.

Olena GARASHCHUK,

D.Sc. (Economics), professor of the Department
of Management named after I. A. Markinoi,
Poltava State Agrarian University,
e-mail: mon7@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5572-5357

Vira KUTSENKO,

D.Sc. (Economics), Professor,
Honored Scientist of Ukraine
Public Institution “Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine”,

e-mail: kutsenkovira@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3102-0744>

Anastasiia KUDIEROVA,
student major politics and government,
in St. John's University, New York, USA,
e-mail: kyderova.nastya@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9646-9045>

EDUCATIONAL POTENTIAL: FUNDAMENTAL BASICS AND INNOVATIVE PRACTICAL EXPERIENCE OF UKRAINE AND THE USA

Abstract

Introduction. *Socio-economic progress at the current stage of civilizational development is ensured on the basis of the educational potential of society, primarily by applying the knowledge of workers in the national economy. The high level of development of educational potential is the result of the effective activity of the education system, and, first of all, the professional, higher education system. Therefore, it seems extremely important to focus efforts on the constant growth and improvement of the educational potential, as well as on the justification of ways to improve it. Familiarity with the relevant world experience and, above all, with the experience of the USA, as the most developed country in the world in this context, should contribute to this.*

Purpose. *The purpose of the study is to analyze the environment that contributes to the growth of educational potential from the standpoint of the needs of the economy and society and to determine priority tools and methods for improving the quality of educational services, taking into account the experience of the United States.*

Methods. *In the process of research, a number of general scientific and special methods of cognition were used, namely: system analysis, systematization, generalization, logical, monographic, comparative, tabular.*

Results. *The importance of formation, development and use of educational potential in the context of modernization of socio-economic and educational spheres is revealed. The opinion that educational potential is a basic component for the socio-economic development of society, especially for Ukraine, which is currently at the stage of socio-economic reformation, is substantiated. The trends in the formation of educational potential, which significantly affects the formation of a person and personality as the main factor that ensures the successful development of the country, have been studied. It is emphasized that in the conditions of globalization and competition, the educational potential acquires a global character. In this context, the theoretical and practical aspects of the development of the educational sphere in the United States of America and Ukraine are disclosed. Based on the analysis, a vision of directions for its further development is proposed. Ways to improve the quality of higher education in Ukraine are proposed, including by using the experience of the United States, implementing innovative policy in the field of education into practice.*

Perspectives. *Further research should be devoted to the problems of implementation within the Ukrainian education system of the processes of activation of international activity*

and cooperation with foreign partners, which are factors in the growth of dynamism of innovations in the educational process, which will contribute to the further socio-economic development of Ukraine as a whole.

Keywords: *educational potential, educational sphere, innovations, trends, reforms, quality parameters, modernization, globalization.*

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 5; bibl.: 15.

«Новий синтез науки та інновацій відкриває можливість систематичного й організованого технологічного прогресу і є однією з фундаментальних основ постіндустріального суспільства»

Д. Белл

Постановка проблеми. Провідним напрямом цивілізаційного розвитку сьогодні є перехід до суспільства знань, що ґрунтується на економіці знань, у якій більшу частину валового внутрішнього продукту забезпечує діяльність з виробництва, оброблення, зберігання і поширення інформації та знань [1]. Оскільки нові знання генерують особи, що мають відповідний освітній рівень, провідна роль в економіці знань належить людському капіталу й освітньому потенціалу. Останній розуміється у двох аспектах: як обсяг освіти, нагромаджений всіма зайнятими економічною діяльністю, а також як сукупність матеріальних та нематеріальних ресурсів освіти наявних у суспільства для забезпечення свого розвитку.

Отже, реалії сучасного етапу суспільного розвитку, на якому разом з усім людством нині перебуває Україна, такі, що соціально-економічний прогрес забезпечується на основі освітнього потенціалу суспільства, насамперед через застосування знань працівників у сфері національної економіки. Причому висока якість освітнього потенціалу є результатом ефективної діяльності системи освіти.

Таким чином, зростання ролі освітнього потенціалу в соціально-економічному житті обумовлює набуття особливого значення освіти, насамперед вищої, фахової. Відповідно, для забезпечення подальшого розвитку суспільства, подолання наявних соціально-економічних проблем важливо зосередити зусилля не лише на акумуляції освітнього потенціалу, а й на постійному його зростанні та вдосконаленні.

Реалізація євроінтеграційних прагнень України та її відкритість усьому глобалізованому світові, що значно посилилось унаслідок тривалої російсько-української війни, зумовлює необхідність під час здійснення вказаного завдання враховувати міжнародний контекст, звертати увагу на досвід інших країн, зокрема США, як найбільш соціально-економічно розвиненої країни світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику формування освітнього потенціалу досліджували українські науковці, зокрема: Л. Антонюк, В. Баденкова, О. Гуріна, М. Згуровський, І. Зязюн, Д. Ільницький, А. Калініна, І. Корнієнко, Д. Лук'яненко, В. Новіков, М. Огієнко, Ю. Работін, М. Ситницький, А. Ситченко, О. Стойка та ін., в наукових працях яких значна увага приділена розкриттю сутності освітнього потенціалу, його ролі у розвитку суспільства та економіки знань на інноваційній основі, підвищенню якості освітніх послуг тощо.

Особливо важливим є наголошення на важливому значенні освіти та науки для подальшого успішного розвитку держави, на що, зокрема, вказує академік М. Згуровський, розглядаючи їх роль у широкому аспекті – як частини суспільства, що рухає його [2].

Значну увагу підвищенню якості освіти завдяки успішності навчальної діяльності було приділено в працях академіка І. Зязюна – одного з ініціаторів розробки наукового бачення напрямів реформування освітньої галузі як передумови забезпечення зростання її якості [3].

У сучасних умовах набувають значення нові підходи в освітній діяльності. Так, наприклад, А. Ситченко, В. Бадейкова, І. Корнієнко розкривають роль структурованого навчання у забезпеченні якості освіти, вказуючи на необхідність у цьому контексті перебудови змісту і форми освітнього процесу з орієнтацією на суб'єкта освітньої діяльності, а також формування здатності випускника навчального закладу до самонавчання впродовж усього життя й плідної праці та загалом життєдіяльності [4].

Досягненню останнього, на думку Д. Лук'яненка і Л. Антонюк, сприяють модернізація освіти, зміна парадигми розвитку цієї галузі з урахуванням новітніх досягнень педагогічної науки і сучасних технологій навчання [5].

Варто зазначити, що модель розвитку системи вищої освіти у США спирається на імператив пошуку істини та внутрішнє прагнення університетів до досконалості, але водночас має підґрунтям середовище їх функціонування, котре мотивує якість як основний чинник їхньої високої конкурентоспроможності [5, с. 105–116].

Незважаючи на те, що у формуванні теоретико-методологічних та методичних напрямів розвитку освітнього потенціалу досягнуто значних результатів, все ще є багато невирішених проблем фундаментального й прикладного характеру, що негативно позначається на його впливі на розвиток і модернізацію соціально-економічної системи.

Мета дослідження. Мета дослідження – аналіз середовища, що сприяє зростанню освітнього потенціалу з позицій потреб економіки і суспільства та визначення пріоритетних інструментів і методів підвищення якості освітніх послуг з урахуванням досвіду США.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом усе більше високорозвинених країн (США, Японія, Великобританія, Німеччина, Франція) власним прикладом демонструють, що освіта, її потенціал відіграють важливу роль у досягненні соціально-економічного розвитку [6]. Особливо чітко це простежується в умовах глобалізації та поглиблення міжнародної співпраці, що підвищує кваліфікаційні вимоги до працівників. Останні мають усвідомити:

- реалії та особливості сучасної цивілізації;
- розуміння цінності знань для самореалізації в сучасному світі;
- важливість збагачення мислення через освоєння сучасних методів наукового пізнання, зокрема пізнання світу в цілісності та єдності;
- значення творчого, інноваційного характеру діяльності, гармонійного поєднання світогляду, соціальних і моральних переконань з високою мобільністю, гнучкістю, адаптивністю.

Усвідомлено, що бурхливий розвиток природничих і точних наук, який відбувся у кінці XIX ст., призвів до грандіозних зрушень в економіці та суспільстві. В таких умовах відбулась заміна цілей формування освітнього потенціалу, його ролі та місця в суспільстві та в соціально-економічному розвитку. Світова практика показує, що швидке відновлення знань, інтеграція наукових дисциплін, виникнення нових галузей зумовлюють принципово нові вимоги до фахівця, який має володіти професійно орієнтованими вміннями, необхідними для забезпечення розвитку постіндустріального суспільства, яке формується. Такий фахівець має вміти швидко пристосовуватись до будь-яких змін; бути здатним працювати більш, ніж в одній професійній позиції; зберігати самовладання в умовах невизначеності; бути спроможним екстраполювати ідеї з однієї сфери в іншу; сприяти інноваційній трансформації виробництва.

Особливо швидко зростають вимоги до освітнього рівня працюючого населення. Адже рівень освіти населення, зокрема зайнятого у виробництві, все більше буде визначати майбутнє країни. Водночас він залежить від:

- зростання інтелектуальної складової у виробленій продукції;
- інтенсифікації наукового розвитку;
- поширення інформаційного обміну та розвитку технологій в умовах глобалізаційних тенденцій та збільшення їх впливу в країні;
- стимулювання населення до постійного підвищення кваліфікації протягом життя;
- необхідності використання зростаючого ресурсного потенціалу освітньої галузі;
- наявності та доступності мережі відповідних закладів освіти тощо.

Підготовку таких фахівців забезпечує освітня сфера, що сприяє розвитку суспільства, працює на майбутнє.

Рис. 1. Система освіти США

Джерело: розроблено авторами.

Водночас формування освітнього потенціалу в кожній країні має певну, властиву їй специфіку. Автори статті ставили завдання не порівнювати зарубіжний досвід, а передусім розкрити його. Отже, пропонуємо загальне бачення американська системи освіти, що представлена трьома рівнями (рис. 1).

Система освіти США вважається однією з найкращих у світі і насамперед вища освіта, що підтверджується лідерством американських університетів у відповідних міжнародних і світових рейтингах [7]. Характерною ознакою американської системи вищої освіти є її постійне вдосконалення. Ще у 80-90-х роках минулого століття високі темпи її зростання у цій країні характеризувались збільшенням кількості студентів університетів і коледжів. Водночас розвиток американської вищої освіти супроводжувався структурними перетвореннями цієї ланки освіти, вдосконаленням змісту форм і методів навчання, активним упровадженням прогресивних форм і методів контролю якості освіти, а також зростанням обсягу національного продукту, що виділяється на розвиток освіти. До речі, у США, незалежно від стану розвитку виробництва, навіть у разі його спадання, кількість студентів в університетах не зменшується. Фахівці виокремлюють такі причини: потужне фінансування закладів освіти; міцна навчальна матеріально-технічна база; ефективний менеджмент в освітній сфері; розвинене академічне підприємництво; високоякісний кадровий потенціал; ефективне державне управління інноваційним розвитком у закладах вищої освіти тощо.

Все це сприяє не лише розвитку освіти, а й подальшому розвитку економіки країни. Фахівці вважають, що саме освіта, зокрема вища, в умовах конкурентного світу, допомагає прискорити соціально-економічний розвиток. Це підтверджує досвід багатьох країн світу. Професорсько-викладацький склад Берлінського технічного університету довів, що висока продуктивність праці у промисловому виробництві, скажімо Німеччини, протягом останніх трьох десятиліть років зумовлена саме високим рівнем кваліфікації працівників, їх професійною підготовкою. Як показує статистика, США – це одна з найбільш розвинених, найбільш успішних країн у світі, де постійно зростають економічні показники.

Водночас ми повинні припинити виробляти та споживати все більше і більше, тому що протягом століття або менше більш розвинені країни та їхнє населення досягнуть межі зростання. Якщо ми хочемо захистити та зберегти природу для власного виживання в ній, населенню більш розвинених країн доведеться стримувати свої апетити і опанувати значення «достатньо» (McKibben, 2003). Наступна позиція визнає той факт, що наша Земля крихка та перебуває під загрозою, але стверджує, що все ще можливо, якщо задовольнити основні матеріальні потреби та розвинути людський потенціал кожного без шкоди для навколишнього середовища, якщо ми підійдемо до проблеми з обережністю та винахідливістю. Отже, перша позиція – стійкість; друга – сталий розвиток [15].

Подібна тенденція також характерна для Японії. На переконання японських експертів, «економічне диво», яке простежувалось у країні в 60-х роках минулого століття, було забезпечене високим рівнем освіти молодих фахівців (понад 200 тис. осіб), що здобули освіту в університетах США, Канади та країн Західної Європи.

Це також підтверджує досвід Великобританії, з бездоганною міжнародною репутацією її вищої освіти, основними елементами якої є світове визнання високих академічних стандартів якості; хоча повільний темп здійснення реформування в освітній сфері можна вбачати однією з причин того, що ця країна за показником виробництва валового внутрішнього продукту на душу населення зійшла з другого місця в світі, пропустивши вперед Німеччину, Францію та Японію [5, с. 88–105].

Як показує світова практика, в умовах науково-технічного прогресу відбувається швидке знецінення знань. Так, у доповіді Консультативного комітету із промислових досліджень і розвитку Комісії Європейського Союзу, підготовленої на початку 90-х років минулого століття «Недоліки кваліфікованої робочої сили в Європі» зазначається, що навіть, якщо «прийняти період напіврозпаду корисних знань у 10 років, то у такому разі знецінення інтелектуального капіталу буде на рівні 7% на рік, що значно перевищує частину надходження на ринок праці нових випускників освітніх установ, унаслідок чого значно знижується ефективність сукупної робочої сили» [8].

Розвиток освіти в зазначених країнах характеризується своєю прагматичністю, постійним пошуком джерел нових знань, нових ідей, що вказують шляхи розвитку матеріального виробництва, а також науково-технічного прогресу. Впровадження його досягнень дає змогу внести корективи в технології, а від окремих процесів в освітній діяльності відмовитись, замінивши їх іншими. Так, завдяки науково-технічному прогресу в освітній сфері вдається досягти збереження праці та матеріалів, підвищивши продуктивність, ефективність праці та якість освітніх послуг.

Тобто освіта, її потенціал перетворюються в безпосередню продуктивну силу, яка забезпечує суттєвий розвиток продуктивних сил суспільства та перехід останніх у якісно новий стан на основі корінних зрушень у системі освітньо-наукових знань. До речі, завдяки розвитку цих знань відбувається інтенсивний розвиток виробництва та зменшення кількості зайнятих у сфері матеріального виробництва.

Широко відомим є той факт, що в США усвідомлення особливої ролі освіти набуто у зв'язку з необхідністю досягнення лідерства у радянсько-американських космічних перегонах. Надалі із становленням економіки знань ключове значення освіти було безперечним. Відтак майже кожен американський президент вважає, що одне з пріоритетних місць належить стратегічним питанням розвитку освіти. І наразі уряд США вкладає у це величезні кошти.

Вирішальна роль освітнього потенціалу в економічному й соціальному розвитку держав, у зміцненні їхньої конкурентоздатності на глобальних ринках нині визнається в усьому світі. Так, зміцнення положення на світових ринках і в світовому економічному співтоваристві, забезпечення національної безпеки було визнано пріоритетним у країнах ОЕСР, що відображено в їхній освітній політиці та у практичних заходах. Також розвиток освіти, освітнього потенціалу дає змогу більш економічно, ефективно використовувати ресурси для економічного зростання. У цьому контексті заслуговують на увагу слова та дії в Японії під девізом «робити легше, коротше, меншого розміру». Японія наразі уже працює над тим, щоб невдовзі спеціалізуватись тільки на розробці інтелектуального продукту, розбудовуючи суспільство, в якому посилюється потреба в освітньому потенціалі. Загалом сьогодні освіта становить загальноновизнаний провідний чинник соціально-економічного прогресу [9, с. 99–112].

Успішний розвиток України, як і будь-якої іншої країни, можливий лише за умови ефективного функціонування освітньої галузі (табл. 1), від якого залежить економічне, культурне й духовне відродження країни, належне функціонування ринкових відносин.

Таблиця 1

Розвиток мережі закладів освіти України

Показник	2018	2019	2020	2021
Заклади дошкільної освіти (на кінець року), тис. од.	14,9	14,8	15,3	15,0
у них дітей, тис. осіб	1278	1230	1151	1111
Заклади загальної середньої освіти (на початок навчального року), тис. од.	15,5	15,2	14,9	14,0
у них учнів, тис. осіб	4042	4138	4211	4230
Заклади професійної (професійно-технічної) освіти (на кінець року), од.	736	723	711	694
у них учнів, слухачів, тис. осіб	255,0	245,8	246,9	250,3
Заклади вищої освіти (на початок навчального року), од.	652	619	644	634
у них студентів, тис. осіб	1522	1440	1308	1329

Джерело: [10, С. 108, 112, 118].

У досягненні соціально-економічного розвитку України особливо велика роль належить вищій освіті, що забезпечує підготовку кадрів, сприяє формуванню науково-виробничих об'єднань, які поєднують освітню галузь, науку та виробництво. На таких виробництвах (підприємствах) простежується зміна професійної структури працівників, відмічається суттєве зростання їхнього освітньо-кваліфікаційного рівня. Зокрема, у структурі зайнятих у сфері матеріального виробництва зростає частка техніків, програмістів, фахівців з інформатики тощо, які потребують відповідної освітньо-професійної підготовки. Така тенденція також характерна як для нашої країни, так і для США, де, як зазначалось вище, розвиток освіти характеризується своєю динамічністю.

Водночас в освітній сфері України на сьогодні простежується, на жаль, зменшення кількості дітей у закладах дошкільної освіти, студентів закладів вищої освіти тощо (табл. 1). Однією з причин зазначеної тенденції є демографічний чинник. Адже в Україні простежується як зменшення народжуваності, так і кількості випускників закладів середньої та вищої освіти. Водночас наша держава характеризується високим освітнім рівнем населення, який є одним з найвищих серед країн Центральної та Східної Європи. Так, повну загальну та середню спеціальну освіту в нашій країні мають 63% населення, що, на наш погляд, пов'язано з гарантованою безкоштовністю та обов'язковою загальною середньою освітою, розвиненістю передвищої та вищої освіти (табл. 2).

Таблиця 2

Основні показники розвитку передвищої та вищої освіти в Україні у 2021 р.

Показник	Кількість осіб, прийнятих на навчання	У т. ч. прийнятих на навчання:				Кількість осіб, випущених із закладів ФПО/ВО
		За рахунок коштів бюджету		За контрактом		
		Загалом	% до загальної кількості прийнятих	Загалом	% до загальної кількості прийнятих	
Фахова передвища освіта						
Загалом	99101	57549	58,1	41552	41,9	75447
За освітніми ступенями (освітньо-кваліфікаційними рівнями)						
бакалавр	2472	527	21,3	1945	78,7	2375
молодший бакалавр (молодший спеціаліст)	182	59	32,4	123	67,6	72106
фаховий молодший бакалавр	96447	56963	59,1	39484	40,9	966
Вища освіта						
Загалом	239218	101151	42,3	138057	57,7	261788
	10431	4952	47,5	5478	52,5	48046
спеціаліст	-	-	-	-	-	7947
бакалавр	195658	78425	40,1	117224	59,9	180675
молодший бакалавр (молодший спеціаліст)	2085	537	25,8	1548	74,2	25101
фаховий молодший бакалавр	31044	17237	55,5	13807	44,5	19

Джерело: [10, с. 120].

Водночас в Україні простежується зменшення прийому і випуску фахівців закладами вищої освіти, а також кількості тих, хто навчається (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка кількості осіб, які навчались у закладах фахової передвищої та вищої освіти України (осіб на 10 тис. населення)

Показник	2000/01	2010/11	2015/16	2020/21	2020/21 до 2000/01, %
У закладах професійної (професійно-технічної освіти)	107	95	71	59	55,1

продовження таблиці 3

У закладах фахової і передвищої освіти	–	–	–	40	–
У закладах вищої освіти	557	544	375	275	49,4

Джерело: [10, с. 113].

Також відомі проблеми фінансового забезпечення освіти України [11].

Водночас для розвитку вищої освіти в нашій країні характерні:

– масове прагнення молоді до здобуття вищої освіти, що також зумовлено виникненням глобальних проблем у рамках міжнародного співробітництва, що вимагає формування сучасного мислення молодого покоління;

– розвиток інформаційного суспільства, в якому особливу важливість набувають фактори комунікабельності та толерантності;

– демократизація суспільства з розширенням можливостей соціального вибору, що зумовлює необхідність підвищення рівня готовності громадян до такого вибору;

– глибокими структурними змінами в сфері зайнятості, що визначають постійну потребу в підвищенні професійної кваліфікації працівників;

– глобалізація соціально-економічних процесів;

– інтернаціоналізація ринку освітніх послуг, а це означає, що відбувається процес взаємозв'язку, взаємообумовленості та об'єднання зусиль багатьох країн світу у різноманітних сферах людської діяльності.

Останнє є результатом інформатизації суспільства, розвитку його продуктивних сил, формування нових уявлень про місце людини в суспільстві, а також загального розвитку освіти, науки, культури.

Характерні ознаки глобалізації вищої освіти в сучасних умовах такі: формування глобального мислення; розвиток транснаціональної освіти; досягнення міжнародної якості освіти; використання підприємницьких підходів до організації функціонування освітніх заходів; активне впровадження в освітню діяльність закладів вищої освіти інформаційних і телекомунікаційних технологій; розширення можливостей набуття знань, у т. ч. за рахунок доступності закладів фахової передвищої та вищої освіти, незважаючи на тенденцію зменшення масштабів останньої (табл. 4).

Таблиця 4

**Основні показники розвитку фахової передвищої та вищої освіти в Україні
(на початок навчального року)**

Показник	Заклади фахової передвищої освіти			Заклади вищої освіти		
	2020/21	2021/22	2020/21 – 2021/22, +, –	2020/21	2021/22	2020/21 – 2021/22, +, –
Кількість закладів, од.	129	248	+ 119	515	386	– 129
У них студентів, тис. осіб	165,6	282,3	+ 116,7	1141,9	1046,7	– 95,2
Кількість осіб, прийнятих на навчання, тис. осіб	53,4	99,1	+ 45,7	277,1	239,2	– 27,7
Кількість осіб, випущених із закладів освіти, тис. осіб	47,3	75,4	+ 28,1	385,7	261,8	– 123,9

Джерело: [10, С. 119].

Зазначені заклади фахової освіти в Україні розміщені нерівномірно. Наприклад, у Львівській області у 2021/2022 навчальному році функціонувало 10 закладів фахової передвищої освіти, а в Хмельницькій області вони були відсутні [10, с. 121].

Зниження мережі, кількості студентів закладів фахової передвищої та вищої освіти в Україні зумовлено також суттєвим зниженням, на відміну від американської системи вищої освіти, фінансового забезпечення. Певною мірою, останнім часом пом'якшує цю проблему в нашій країні активізація фінансування освітньої галузі юридичними і фізичними особами, у т. ч. через зростання мережі приватних закладів освіти, посилення дії нинішніх економічних механізмів, активізації конкуренції між навчальними закладами з різними формами власності тощо.

Незважаючи на це, на думку багатьох експертів, вища освіта в Україні, на жаль, перетворилась на «фабрику видачі дипломів».

Натомість у США кожна ланка розвитку освіти визначається не лише динамічністю та практичністю, а й характеризується необхідним достатком навчально-матеріального забезпечення. Країна завжди відшукує і знаходить можливості для підтримки освіти. Це також виявляється в оплаті праці освітян, що отримують, як правило, різноманітні надбавки до зарплати. Як зазначають експерти, американський педагог знаходиться у центрі освітньої системи.

Цьому також сприяють сучасні підходи до організації системи вищої освіти у США, що характеризуються:

- самостійністю закладів вищої освіти щодо реформування їх організаційної структури, розвитку навчальних планів і розробки навчальних програм і дисциплін;
- переважанням приватних закладів порівняно з державними (у США дві третини університетів – приватні).

В Україні серед закладів вищої освіти, як і закладів загальної середньої освіти, переважають державні. Так, серед закладів загальної середньої освіти в Україні в 2021/22 навчальному році державні становили 97% (табл. 5).

Таблиця 5

Частка закладів загальної середньої освіти в Україні на початок 2021/22 навчального року за формою власності

Показник	Усього	У них	
		учнів	учителів
Загалом	100	100	100
у т. ч. заклади, засновані на власності:			
Державній	97,1	98,4	98,1
Приватній	2,9	1,6	1,9

Джерело: розраховано за: [10, с. 115].

В освітній системі США доцільно звернути увагу на такий аспект: якщо в американській школі вимоги до успішності учнів невисокі, то в коледжі – навпаки, досить високі. Підтвердженням цього є щорічне відрахування 30–40% від прийнятих на перший курс (це пов'язано не лише з успішністю, а й з оплатою за навчання).

В освіті США діє така система оцінювання: А – відмінно оцінюється в 4 бали; В – добре, оцінюється 3 балами; С – задовільно, оцінюється 2 балами; D – незадовільно, але допустимо, оцінюється 1 балом; Е – недопустимо, оцінюється 0 балів [12, с. 27–28].

Донесення знання про це українському загалу видається доволі значущим. Адже в аспекті того, що під час російсько-української війни зросла зросла кількість тих учнів, які виїжджають за кордон, у т. ч. в США, де нині відбувається навчання, ця інформація має важливе значення. Внаслідок непоінформованості щодо цього багато українських учнів, навіть відмінників, в американських школах не підтверджують відмінних оцінок, що зумовлює розчарування, незадоволеність тощо.

У США, щоб отримати оступінь бакалавра, достатньо мати середній бал 1,7. Для перевірки знань щосеместру проводиться 2–3 контрольні роботи, результати яких враховуються під час визначення середнього балу успішності.

Професори ставлять кожному студенту за кожен курс оцінку, яка базується на такому:

- участь студента в аудиторних заняттях, що передбачають обговорення питання (студенти повинні брати участь у дискусіях, особливо на семінарах; це дуже важливий чинник у визначенні оцінювання студента);

- тести та перевірочні роботи протягом семестру (зазвичай даються під час аудиторних занять);

- дослідження та лабораторні звіти;

- тест або контрольні опитування, (іноді професор проводить «неоголошене контрольне опитування»; звичайно, результати цієї роботи не дуже суттєво відображаються на підсумковій оцінці, але вони стимулюють студентів до постійної роботи з теми та до гарної відповідальності).

Коледж, як зазначалось вище, з дворічним або чотирирічним терміном навчання, може бути самостійною інституційною структурою, а може входити до складу університету (серед останніх тривалий час найбільш престижними є Гарвардський, Стенфордський, Каліфорнійський та Нью-Йоркський університети). Всі вони гуманітарну освіту вважають найбільш важливою.

Молодші коледжі (що є вищими навчальними закладами, які пропонують два роки академічного навчання, окрім середньої школи та технічної підготовки і на позначення яких у США іноді використовують термін «громадський коледж») та місцеві коледжі є своєрідною проміжною ланкою між школою і ЗВО і виконують специфічні завдання та розраховані на потреби місцевого населення, зокрема на підготовку кадрів для місцевих підприємств, випускаючи спеціалістів з достатньою культурою і практичними навичками.

Університети у США, як правило, мають хорошу навчально-матеріальну базу – якісні технічні засоби навчання і функціонують не лише як освітні та дослідницькі, а й підприємницькі інституції, здійснюючи дослідження з подальшого комерціалізацією їхніх результатів [7].

Для вступу до університету США необхідно мати ступінь бакалавра (щорічно у США ЗВО випускають близько 80% бакалаврів, 20% – магістрів, 3% – докторів наук), а також скласти іспит. Останній є системою тестів, розрахованих на 2-3 години письмової

роботи. Питання спрямовані на виявлення у майбутнього студента таких рис, як: кмітливність, логічність, вміння концентрувати увагу [13]. До речі, американці систему вищих ступенів (бакалавр, магістр, доктор) свого часу запозичили у Великобританії.

В Україні статистика щодо мережі, прийому та випуску подає дані щодо закладів вищої освіти не за формою власності, а щодо того, за рахунок яких коштів відбулись відповідні процеси, пов'язані з підготовкою кадрів, – державного бюджету чи за контрактом. Останнє також характерно для державних закладів освіти. Так, у 2021 р., як було зазначено, більшу частину прийнятих на навчання у заклади вищої освіти становили ті, що навчались на контрактній основі (57,7%). В українських закладах вищої освіти переважно здійснюється підготовка магістрів і бакалаврів.

У США, як і загалом у світі, надзвичайно великим попитом користується ступінь MBA (Master Business Administration). У цій країні діє близько 60% провідних бізнес-шкіл світу, які пропонують 700 програм навчання за таким ступенем.

Іноземні студенти з великим бажанням вивчають менеджмент та економіку в американських закладах освіти, тобто дисципліни, в яких американці є безперечними лідерами у світі.

Водночас протягом останніх років розрив у цій сфері між Європою та США, як показує статистика, поступово скорочується. Особливо це помітно у системі MBA-освіти. В класичному розумінні – це післявузівська спеціалізована професійна освіта в сфері бізнесу. Така підготовка необхідна насамперед особі, яка хоче працювати у сфері бізнесу та бажає здобути спеціалізовані знання, навички, зв'язки і додаткові можливості. Коли ці наміри перетворюються в усвідомлену стратегію її власного професійного зростання, тоді можна сказати, що обраний MBA призначений саме для неї. Тобто MBA – це своєрідна програма професійної вищої освіти, що дає змогу отримати ступінь магістра ділового адміністрування. Як уже зазначалось, це найбільш популярна міжнародна кваліфікація, що виникла у США майже 100 років тому. Нині більше 1000 бізнес-шкіл, університетів в усьому світі пропонують програму MBA.

Важливо зазначити, що інтеграція української освіти в світовий освітній простір сприяє підвищенню якості освітніх послуг та зростанню ролі освітньої діяльності. Це особливо важливо, коли в Україні розпочалось реформування освітньої галузі; впроваджується концепція «Нова українська школа»; російсько-українська війна знищує освітню інфраструктурну базу. Вказаний підхід потрібний для розвитку не лише власне освітньої, а й інших галузей економіки.

До речі, під час розробки затвердженого у березні 2018 р. нового Державного стандарту початкової загальної освіти України, за яким уже навчаються діти, було використано досвід освіти США, зокрема такі її особливості:

- повага до особистості (індивідуальний підхід до учня, а батьківські збори проводяться в індивідуальній формі);
- демократичне навчання (хоча також існують чіткі дисциплінарні правила та розклад; батьки обирають школу (наприклад, у США функціонують приватні, державні, спеціалізовані, домашні, християнські школи), яка їм найбільше підходить);
- ігровий метод навчання (для початкової школи) та не перевантаження домашніми завданнями);

– проєктний метод (навчальні завдання мають бути пов'язані як із практичним життям, так і з інтересами дитини);

– тестування та оцінювання (в Україні, з урахуванням досвіду США, вчителі ставлять оцінку учню на перерві тощо) [14].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Процеси глобалізації та інтеграції, характерні для сучасного періоду суспільного розвитку України і світу, зумовлюють зміни в системі формування освітнього потенціалу, який відіграє важливу роль у наступному:

– забезпеченні соціально-економічного розвитку країни;

– підготовці професіоналів, елементами чого є формування пізнавальної активності та індивідуального стилю діяльності;

– створенні в навчальному закладі атмосфери довіри між учителем і учнем, викладачем і студентом;

– актуалізації мотиваційних ресурсів навчального процесу тощо.

Одним із важливих завдань освітньої діяльності є швидке та ефективно адаптування освітніх ресурсів, освітнього потенціалу до нових реальних умов, обумовлених переходом до економіки та суспільства знань, а також зосередження освітніх ресурсів на формуванні людських здібностей, які дають змогу досягати максимально швидкого вбудовування людини у швидко змінюваний соціально-економічний контекст.

Оцінка сучасного стану соціально-економічного розвитку України свідчить про необхідність його подальшого зміцнення та вдосконалення, адже за роки російсько-української війни наша країна втратила значну частку економічного, соціального й освітнього потенціалу.

У цьому контексті, як свідчать результати наших досліджень, освітня сфера потребує пошуку шляхів створення такого механізму, реалізація якого забезпечить зростання освітнього потенціалу як чинника інтелектуалізації суспільства. Цьому має сприяти використання в освітній діяльності інноваційних технологій та впровадження досвіду інших країн, зокрема США, щодо підготовки фахівців, здатних ефективно взаємодіяти з роботодавцями, забезпечуючи успішний соціально-економічний розвиток.

Подальші дослідження у цьому контексті в Україні мають бути спрямовані на реалізацію таких завдань:

– вдосконалення, з урахуванням досвіду США, організаційно-економічного механізму, що має охоплювати комплекс взаємопов'язаних елементів, спрямованих на зростання освітнього потенціалу та прискорення соціально-економічного розвитку;

– посилення виховної функції освітньої галузі, спрямованої на забезпечення самореалізації та саморозвитку особистості фахівця;

– вдосконалення стратегії розвитку освіти, її реформування та модернізації.

Література

1. Маслак О. І., Данилко В. К., Гришко Н. Є., Скрипнюк К. О. Економіка знань: еволюція наукових уявлень, складові та чинники формування в новітніх умовах. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8457>

2. Академік Михайло Згуровський: «Якщо ми хочемо мати високотехнологічну країну, то без науки це неможливо». *Національна академія наук України. Офіційний сайт*. 2020. 17.09. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=6874>
3. Довбенко Н. В., Москаленко Ю. М. Науково-філософські ідеї І.А. Зязюна у контексті реформування національної педагогічної освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 2 (179). С. 5–7. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/127302>
4. Ситченко А., Баденкова В., Корнієнко І. Структуризація навчальної діяльності як фактор шкільної мовно-літературної освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 4. С. 113–119.
5. Конкурентні моделі управління якістю вищої освіти у XXI столітті : моногр. Вид. 2-е доповн. та перероб.; Д. Г. Лук'яненко, Л. Л. Антонюк, Н. В. Василькова, Д. О. Ільницький та ін. ; за ред. д. е. н., проф. Д. Г. Лук'яненка та д. е. н., проф. Л. Л. Антонюк. Київ : КНЕУ, 2021. 472 с.
6. Гуріна О. В., Огієнко М. М., Работін Ю. А. Соціалізація економіки: сутність та категоріальний апарат. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 6. С. 123-126.
7. Ситницький М. В. Стратегічне управління розвитком дослідницьких університетів: моногр. Київ: Ліра-К, 2018. 302 с.
8. Стойка О. Я. Вища освіта США та України: відмінні та спільні риси. *Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. праць. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1 (40). С. 280–283.
9. Гарашук О. В., Куценко В. І. Інноваційний компонент соціальної безпеки – пріоритет розвитку України. Чернігів: ПАТ «ПВК «Десна», 2022. 160 с.
10. Статистичний щорічник України за 2021 рік. Київ: Державна служба статистики України, 2022. 447 с. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Варналій З. С., Красильник О. В. Оптимізація фінансування державних вищих навчальних закладів України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2017. Вип. 5. С. 6–13.
12. Гарашук О. В., Куценко В. І. Інтеграція освіти України в контексті викликів і загроз (досвід США). *Зб. наук. праць Черкаського держ. технологічн. ун-ту. Серія: Економічні науки*. Вип. 65 (2022). С. 25–31. URL: <http://ven.chdtu.edu.ua/issue/view/15712>
13. Ґатто Дж. Т. Прихована історія американської освіти; перекл. з англ. Львів: Літопис, 2016. 448 с.
14. Донська І. Нова початкова школа: на які моделі орієнтується Україна. *Освіторія Медіа*. 2017, 3 грудня. URL: <https://osvitoria.media/experience/nova-pochatkova-shkola-na-yaki-modeli-orientuyetsya-ukrayina/>
15. Grogan, M., Fullan, M. *Educational Leadership*, 3rd edition (May 13, 2013). Jossey-Bass: PB Printing SKY, USA, 2013. 560 p.

References

1. Maslak, O., Danylo, V., Grishko, N. & Skrypniuk, K. (2020). *Ekonomika znan': evolyutsiya naukovykh uyavlen', skladovi ta chynnyky formuvannya v novitnikh umovakh* [Knowledge economy: evolution of scientific ideas, components and factors of formation in the newest conditions]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*, 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8457> [in Ukrainian].
2. Akademik Mykhaylo Zhurovs'kyi (2020): «Yakshcho my khochemo maty vysokotekhnolohichnu krayinu, to bez nauky tse nemozhlyvo» [Academician Mykhailo Zgurovsky: "If we want to have a high-tech country, it is impossible without science"]. *National Academy of Sciences of Ukraine. Official site*. 17.09. Retrieved from <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=6874> [in Ukrainian].
3. Dovbenko, N. V. & Moskalenko, Yu. M. (2018). Naukovo-filosofs'ki ideyi I.A. Zyazyuna u konteksti reformuvannya natsional'noyi pedahohichnoyi osvity [Scientific and philosophical ideas of I.A. Zyazyun in the context of reforming national pedagogical education]. *Imidzh suchasnoho pedahoha - 2* (179), 5-7 Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/127302> [in Ukrainian].
4. Sytchenko, A., Badenkova, V. & Korniyenko I. (2020). Strukturyzatsiya navchal'noyi diyal'nosti yak faktor shkil'noyi movno-literaturnoyi osvity [Structuring of educational activity as a factor of school linguistic and literary education]. *Zbirnyk naukovykh prats' Umans'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu - Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University*, 4, 113-119 [in Ukrainian].
5. edited by Luk'yanenko, D. H. & Antonyuk, L. L. (2021). Konkurentni modeli upravlinnya yakisty vyshchoyi osvity u XXI stolitti: monohrafiya [Competitive models of higher education quality management in the 21st century: monograph.]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
6. Hurina, O. V., Ohiyenko, M. M. & Rabotin, Yu. A. (2017). Sotsializatsiya ekonomiky: sutnist' ta katehorial'nyy aparat [Socialization of the economy: essence and categorical apparatus]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny*. 6, 123-126[in Ukrainian].
7. Sytnyts'kyi, M.V. (2018). Stratehichne upravlinnya rozvytkom doslidnyts'kykh universytetiv: monohrafiya [Strategic management of the development of research universities: monograph.]. Kyiv: Publishing house Lira-K [in Ukrainian].
8. Stoyka, O.Ya. (2017). Vyshcha osvita SShA ta Ukrayiny: vidminni ta spil'ni rysy [Higher education in the USA and Ukraine: distinctive and common features]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu: zbirnyk naukovykh prats'. Seriya: Pedahohika. Sotsial'na robota* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University: collection of scientific works. Series: Pedagogy. Social work]. 1 (40), 280-283 [in Ukrainian].
9. Garashchuk, O.V. & Kutsenko, V.I. (2022). Innovatsiynyy komponent sotsial'noyi bezpeky – priorytet rozvytku Ukrayiny [Innovative component of social safety – the priority of development of Ukraine]. Chernihiv: Public joint-stock company The poligrafic and publishing complex Desna [in Ukrainian].

10. State Statistics Service of Ukraine (2022). Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2021 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2021]. Kyiv. Retrieved from <https://www.ukrstat.gov.ua/> 13 [in Ukrainian].
11. Varnaliy, Z.S. & Krasyl'nyk, O.V. (2017). Optymizatsiya finansuvannya derzhavnykh vyshchyykh navchal'nykh zakladiv Ukrayiny [Optimization of financing of state higher educational institutions of Ukraine]. Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics]. 5, 6-13 [in Ukrainian].
12. Garashchuk, O.V. & Kutsenko, V.I. (2022). Intehratsiya osvity Ukrayiny v konteksti vyklykiv i zahroz (dosvid SSHA) [Integration of Ukrainian education in the context of challenges and threats (US experience)]. Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky [Collection of scientific papers of the Cherkasy State University of Technology. Series: Economic Sciences]. 65, 25-31 Retrieved from <http://ven.chdtu.edu.ua/issue/view/15712> [in Ukrainian].
13. Gatto, J.T. (2016). Prykhovana istoriya amerykans'koyi osvity [The Hidden History of American Education]. Translation from English. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
14. Dons'ka, I. (2017). Nova pochatkova shkola: na yaki modeli oriyentuyet'sya Ukrayiny [New primary school: what models is Ukraine focusing on]. Osvitoriya Media. Retrieved from <https://osvitoria.media/experience/nova-pochatkova-shkola-na-yaki-modeli-oriyentuyetsya-ukrayina/> [in Ukrainian].
15. Grogan, M., Michael Fullan, M. (2013). Educational Leadership, 3rd edition (May 13, 2013). Jossey-Bass: PB Printing SKY, USA, 2013. 560 p. [in American].

Статтю отримано 31 січня 2023 р.

Article received January 31, 2023.